
KİTAP TANITIMI

İbrahim Sarıçam, *Hz. Osmân*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, 125 s.

HÜMEYRA TETİK*

Bu kitap, Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'ın Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer isimli çalışmaları gibi her kesimden geniş bir okuyucu kitlesini dikkate alarak sade ve anlaşılır bir dil kullanılarak kaleme alınmış bir eserdir.

Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Osmân dönemi, İslâm'ın doğu, kuzey ve batı istikametinde çok hızlı ve geniş bir şekilde yayılmaya devam ettiği bir zaman dilimini içermektedir. Hz. Osmân'ın halifeliği on iki yıl sürmüştür. İlk altı yılı sakin ve huzurlu bir şekilde, Müslümanların birlik, beraberlik halinde devam etmiştir. Problemler büyümeden halledilmiştir. İkinci altı yıllık halifeliği sürecinde ise huzur ve sükûnetin bozulduğu bir ortam oluşmuştur. Bu süreç o kadar şiddetlenmiştir ki Hz. Osmân'ın şahadetini de beraberinde getirmiştir. Eserde on iki yıllık bu hilafet sürecinde Müslümanların durumu ve Hz. Osmân'ın hilafeti kısa, öz ve anlaşılır bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

Eser önsöz ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hz. Osmân'ın kabilesi, ailesi ve Müslüman oluşundan sonra hilafetine kadar ki hayatı anlatılmaktadır. Hz. Osmân, Kureyş kabilesinin on önemli kolundan biri olan Ümeyye (b. Abdüşşems) oğullarına mensuptur. Hz. Osmân'ın şeceresi baba tarafından Osmân b. Affân b. Ebû'l-Asi b. Ümeyye b. Abdüşşems b. Abdümenaf'a ulaşmaktadır. Annesi Ervâ bint Kurezy'dir. Affân'ın nesli sadece Hz. Osmân'dan devam etmiştir. Kendisi için Kureşi ve Emevî/Ümevî nisbesi, Hz. Osmân için oğlu Amr'a nispetle Ebû Amr, Hz. Peygamber'in kızı Rukıyye'den olan oğlu Abdullah'ın doğumuyla ise Ebû Abdullah künyesi kullanılmıştır; ancak Hz. Peygam-

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencisi, İLAMER İslam Tarihi Araştırma Gurubu Öğrencisi

ber'in iki kızıyla evlendikten sonra “Zi'n-Nüreyn” (iki nur sahibi) künyesi ile meşhur olmuştur. Hz. Osmân “es-Sâbikûn el-Evvelûn” yani İslam'a girişte önceliği bulunan muhacir sahabiler arasında sayılmaktadır. Hz. Osmân İslam'ı kabul edince yakınları tarafından işkenceye tabi tutulmuştur.

Gazve ve Seriyelerde Hz. Osmân'ın görev aldığından da bu kısımda bahsedilmektedir. Uhud savaşında, Hendek gazvesinde, Kureyza gazvesinde, Hudeybiye seferinde, Hayber'in fethinde, Mekke'nin fethinde ve Tebük seferinde de aktif olarak rol aldığından ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Hz. Osman, ilk iki halife'ye biat etmiş, Hz. Ebu Bekir'in kâtipleri, danışmanları ve vekilleri arasında yer almıştır.

İkinci bölümde ise; Hz. Osmân'ın halife seçilmesi ve yaptığı faaliyetleri anlatılmaktadır. Hz. Ömer, Muğire b. Şu'be'nin Ebû Lü'lü' Firûz isimli kölesi tarafından Mescid'de ağır bir şekilde yaralanınca, bazı sahabilerin kendisinden sonra yerine halifeyi tayin etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ömer, Aşere-i Mübeşşere'den olan altı kişilik bir heyeti (şura), aralarından birini halife seçmek üzere görevlendirmiştir. Bunlardan herhangi birine doğrudan halifeliği devretmeyi uygun bulmamıştır. Üç gün süren bu karar verme sürecinin sonunda Hz. Osmân halife olarak seçilmiştir. Hz. Osmân'ın hilafet makamına geçince Müslüman askerlerin aylıklarına zam yapıldığı ifade edilmektedir.

Hz. Ebû Bekir hutbe okumak için minbere çıktığında Resûlullah'ın durduğu basamaktan bir basamak aşağıda dururdu. Hz. Ömer'de halifeliği zamanında hutbe okumak için çıktığında Ebû Bekir'in durduğu basamaktan bir basamak aşağıda dururdu. Hz. Osmân halife olunca “bu iş uzayacak” deyip Hz. Peygamber'in durduğu basamağa çıktı. Gördüğü ihtiyaç üzerine Cuma günü hutbe öncesinde okunan ilk ezana bir ezan daha eklemiştir. Bunun gibi bir takım uygulamalarda değişiklikler yapmıştır. Nitekim yönetimde de akrabalarını getirmeye başlamıştır. Hz. Osmân hilafet makamına geçince amcası Hakem'i, Hz. Peygamber döneminden beri sürgünde bulunduğu Taif'ten getirtti. Henüz yirmi beş yaşında bulunan oğlu Mervan'ı yanına kâtip olarak aldı. Vali, kâdı, kâtip atamalarında liyakati esas almaktan ayrıldı. Bu süreçle birlikte yavaş yavaş Müslümanlar arasında farklı seslerin çıkmasına neden oldu. Bu uygulamalar devam ederken bir yanda da Kuzey Afrika'da ve Akdeniz

adalarında, Anadolu'da, Azerbaycan ve İrminiye (Ermeniyye), Sind ve İran fetihleri de devam ediyordu. Devletin gelirleri Hz. Ömer dönemindeki gibi savaşlar sonucu elde edilen ganimetlerin beşte birinden oluşuyordu. Hz. Osmân zamanına kadar her çeşit malın zekâtı devlet tarafından toplanır ve dağıtılırdı. Hz. Osmân kendi döneminin şartlarını dikkate alarak para, altın ve gümüş gibi gizli malların zekâtını ödeme işini şahısların kendisine bırakmış, açık malların zekâtını ise memurlar aracılığıyla toplayıp dağıtmıştır.

Hz. Osmân döneminde yapılan diğer faaliyetler ise şöyledir: Kur'an-ı Kerim'in tedvininde, esas alınan iki usul dikkate alınmıştır. Bunlardan ilki sûrelerin sıralamasının son okunuşta ortaya konan şekle göre yapılması, diğeri ise değişik okunuşlara müsait olan lehçe farklılıklarının terk edilerek Kureyş lehçesinin esas alınmasıdır. Bir başka faaliyet ise Haremeyn'deki genişletmelerdir. Zira Müslümanlar, özellikle Cuma günü mescidin cemaate dar geldiğini, daha geniş mekâna ihtiyaç duyulduğunu dile getirmişler ve bunun üzerine Haremeyn'de genişletme faaliyetleri yapılmıştır. Yine Hz. Osmân döneminde dikkat çeken şey Şurta (polis) teşkilatının kurulmasıdır.

Hz. Osmân döneminde verilen bu bilgilerden sonra ikinci bölümün en önemli yeri ise Hz. Osmân döneminde meydana gelen iç karışıklıklar başlığıdır. Bu başlık altında yazar, Hz. Osmân'ın şahadeti ve yaşanan iç karışıklıklardan bahsetmektedir. İç karışıklıkların nedenlerini ise şu şekilde açıklamaktadır. Hz. Ömer Kureyş eşrafına izin almak şartıyla ve geçici süreyle çeşitli bölgelere gitmelerine izin veriyordu. Çünkü o bu neslin mal mülk hevesine kapılarak bozulmasından, ileri gelenlerin ihtilafa düşmesinden ve bu ihtilafın çözülememesi sonucunda İslam toplumunun dağılmasından endişe ediyordu. Fakat Hz. Osmân'ın, Hz. Ömer'in bu uygulamasını kaldırdığı, bunun sonucunda ise Kureyşlilik şuurunun gelişmeye başladığı ifade edilmektedir.

Hz. Osmân'ın valileri tayin politikasının, onun eleştirildiği hususların başında geldiğini söyleyen yazar, onun akrabalarına ihsanlarda bulunması, onlara araziler ve para gibi başka bağışlar vermesinin, kendisine karşı dedikoduları arttırdığını, bunun da toplumun huzurunu bozduğunu belirtmekte, Hz. Osmân'ın kendi icraatlarını eleştiren bazı sahabilere karşı tutumundan dolayı tenkit edildiğini nakletmektedir.

Hız. Osmân, Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer'den sonra kendisine intikal eden ve üzerinde "Muhammed Resulüllah" yazısı bulunan gümüş yüzüğü Eris kuyusuna düşürmüştür. Bu yüzük aynı zamanda Hız. Peygamber tarafından mühür olarak kullanıldığı gibi, ondan sonra da hilafet mührü olarak kullanılıyordu. Bu husus da Hız. Osmân'a karşı ortaya çıkan tenkitlerin sebeplerinden birisi olarak zikredilmektedir.

Hız. Osmân'ın hac zamanında Mina'da namazı Hız. Peygamber ve ilk iki halifesinin aksine iki rekât değil de dört rekât kıldırması dolayısıyla da eleştirilmiştir. Hız. Osmân'a yöneltilen bu eleştirilerde, isnatlarda haklılık payı olmakla beraber, bu isnatların halifeyi öldürmek için asla yeterli sebepler olmadığı vurgulanmaktadır.

Hız. Osmân'a kuşatma sonrasında öldürücü son darbeyi kimin vurduğu hususunda yazarımız, kaynaklarda birkaç ismin zikredildiğini ifade etmektedir. Bu konudaki rivayetlerin daha ziyade Amr b. Hâmık ve Kinâne b. Bişr üzerinde yoğunlaştığını vurgulamaktadır. Hız. Osmân'ın cenaze namazını vasiyeti üzerine Zübeyr b. Avvam kıldırıldığı, cumartesi günü akşamla yatsı arasında gizlice Cennetü'l-Baki bitişiğindeki "Haşşü Kevkeb" mevkiine kanlı elbisesi ile yıkanmadan defnedildiğini belirtilmektedir. Bu bölümün dikkati çeken noktalardan birisi müellifimizin Hız. Osmân için inşâd edilen mersiyelerden bir demet eklemesi ve Hız. Osmân döneminde vefat eden bazı ünlü şahsiyetlere yer vermesidir.

Üçüncü ve son bölüm Hız. Osmân'ın kişiliğini anlatan bölümdür. Müellifimiz bu bölümde özellikle Hız. Osmân'ın cömertliği ve hayâsı üzerinde durmuştur. Cömertliğini Hız. Peygamber'e ve ailesine ikramında görüyoruz. Onun temizliğe son derece önem verdiği anlaşılmaktadır. Hız. Peygamber'in ilk vahiy kâtipleri arasında yer almıştır. Hız. Peygamber kendisine duyduğu sevgi ve saygıyı ifade etmek için kendisine Osmân'ın ism-i tasgîri ile (küçültme ismi olan) "Useym" diye hitap ederdi.. İslamiyet'i kabul ettikten sonra onun her Cuma günü bir köle azat ettiği, azat edecek köle bulamayınca ertesini Cuma iki köle azat ettiğine dair rivayetler verilmiştir. Bu bölümde ayrıca onun bazı fikhî görüş ve uygulamalarına, rivayet ettiği bazı hadislere, özlü sözlere, mektuplara ve hitabelerine örnekler verilmiştir.

Sonuç olarak Hız. Osmân'ın hayatı, faaliyetleri ve şahsiyetinin ele

alındığı bu çalışma, kısa, mütevazı, olayların derinliklerine çok inilmeden herkesin anlayabileceği genel noktalara açık ve anlaşılır bir şekilde değinmesiyle başta genel okuyucu olmak üzere tüm kitap severler için önemli bir kaynak oluşturacaktır. Dipnotlar alışılmış dipnot sisteminin aksine kitabın arkasında verilmiştir. Kaynakça ve dipnotlarla kitap son bulmaktadır. En son sayfada ise Hz. Osmân'ın şeceresini gösteren bir şema bulunmaktadır.